

ROMA – PARTH MÜCADELESİNDE FIRAT NEHRİ'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Ercüment YILDIRIM*

Özet

Roma İmparatorluğu, Apemeia Barışı (MÖ. 188) ile Anadolu Yarımadası'nın büyük bir kısmını hakimiyeti altına aldıktan sonra Anadolu'nun doğusunda bulunan Kommagene, Osroene ve Armenia krallıklarıyla komşu olmuştur. Lucullus'un bölgeye düzenlediği sefer ile Pontus Krallığı ele geçirilmiş ve Roma'nın sınırları gittikçe Parth İmparatorluğuna yaklaşmıştır. Sonrasında Crassus, Germanicus, Corbulo ve Paetus, Parth İmparatorluğu üzerine seferler düzenleyip Roma'nın doğu sınırını Fırat Nehri ve ötesine taşımaya çalışmıştır. Bu ilerlemeler ile Roma ve Parth İmparatorluğu'nun sınırı Fırat Nehri kabul edilmiş ve yüzyıllar boyunca korunarak geleneksel sınır haline gelmiştir. Sonraki dönemlerde Romalılar bu sınır hattını korumak ve sürekli savunulmasını sağlamak amacıyla nehrin önemli güzergahları olan Malatya'da XII Fulminata, Samosata'da XVI. Flavia Firma ve Zeugma'da IV Scythica lejyonlarını konuşlandırmışlardır. Roma'nın geleneksel doğu sınırı olan Fırat Nehri, pek çok defa da üzerinde antlaşmaların yapıldığı yer olmuştur. Gaius ile V. Phraates ve Vitellius ile II. Artabanus arasında yapılan antlaşmalar buna en iyi örnekler olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Roma, Parth, Fırat Nehri, Zeugma, Samosata.

THE GEOPOLITICAL IMPORTANCE OF THE EUPHRATES RIVER IN ROME – PARTHIAN STRUGGLE

Abstract

The Roman Empire were neighbor with Commagene, Osroene and Armenia Kingdoms which were in the east of Anatolia after taking a large part of Anatolia peninsula under the sovereignty with Apemeia Peace (BC. 188). The Pontus Kingdom was captured with the campaign led by Lucullus against this region and the borders of Roman gradually approached to the Parthian Empire. Then Crassus, Germanicus, Paetus and Corbula led a campaign against the Parthian Empire and enlarged the eastern border of Rome beyond of Euphrates River. With these improvements, the Euphrates River has been accepted as the border and preserved for many years and became traditional. In the following years, the Romans deployed legions to the important routes of the river. They located XII Fulminata in Melitene, XVI. Flavia Firma in Samosata and IV Scythica in Zeugma to protect the border line of this line constantly. The Euphrates River, the traditional eastern boundary of Roman has been a place that many agreements have been signed over it. The agreements between Artabanus and Vitellius; Gaius and Phraates V have been the best examples of it.

* Dr., Öğretmen. neshali@gmail.com

Key Words

Roman, Parthian, the Euphrates River, Zeugma, Samosata.

GİRİŞ

Antik Çağ devletleri, ulaşımı zor, coğrafi engelleri kendi aralarında sınır olarak kabul etmişlerdir. Bu coğrafi engellerin en önemlileri nehirler, dağ sıraları, sık ormanlık alanlar ve derin vadilerdir. Bu sınırın kolaylıkla aşılabildiği dağ geçitleri, köprüler, çöl alanlarında uğranılması zorunlu vahaları sürekli kontrol etmiş ve buralara askeri birlikler konuşlandırmışlardır. Sınır denetiminin tam yapılamadığı antik dönemlerde belirli geçitlere sahip ırmaklar ve dağ geçitleri sürekli elde tutulmak istenen stratejik alanlar olmuşlardır. Bunun en bariz örneklerinden biri de dönemlerinin iki süper gücü olan Parth ve Roma İmparatorlukları arasında yüzyıllar boyunca sınır görevi görmüş olan Fırat Nehri'dir.

Roma İmparatorluğu'nun Fırat havzasını ele geçirmeye başladığı ilk dönemlerde yerel hanedanlıklar Parthlara karşı tampon devletler olarak kullanılmışken sonraki yüzyıllarda bizzat Roma lejyonları Fırat'ın önemli geçitleri olan Melitene, Samosata, Zeugma ve Dura Europus'a konuşlandırılmaya başlanmıştır. Başlangıçta basit çadır kamplarına sahip olan lejyonlar, zamanla tahkimatlı yapılara yerleştirilmişlerdir. Lejyon şehirleri M.S. 2-4. yüzyıllarda ülkenin en doğusundaki Roma kültürünün temsilcileri olmuşlardır. Özellikle Zeugma stratejik açıdan önem kazanmış ve 66 yılında yeniden imar edilerek örnek bir Roma kenti haline getirilmiştir.

Yaklaşık üç yüzyıl boyunca dönemin iki süper gücü olan Parth ve Roma İmparatorluklarını birbirinden ayıran Fırat Nehri, Roma'nın daha doğuya geçmemesi ve Parthların da nehrin batısını Roma toprağı saydığından geleneksel sınır halini almıştır. Roma'nın doğuya ilerlerken ya da Parthların batıya yaptıkları seferler esnasında Fırat Nehri'nin büyük ordular tarafından geçilmesi; ordunun ilerleyişi esnasında lojistik destek alma imkânının sınırlı olması dolayısıyla iki imparatorluğun da nehrin diğer tarafına geçerek ilerlemesini zorlaşmıştır. İmparator Hadrianus, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırının devletin doğal sınırlarının ötesine geçtiğini düşünerek; Assyria, Mezopotamia ve Armenia eyaletlerinden çekilmiştir. Bu çekilme esnasında Roma doğu sınırını Fırat Nehri'nin batısına kadar geriletmiş fakat Fırat Nehri'ni elinden bırakmayı asla düşünmemiştir.

1. Roma İmparatorluğu Sınırlarının Fırat'a Ulaşması

Roma İmparatorluğu'nun Anadolu üzerinde siyasi ve askeri olarak hakimiyet kurması M.Ö. 190 yılında Seleukos Kralı III. Antiokhos'un yenilmesi üzerine kabul edilen Apameia Barışı ile başlamıştır.¹ M.Ö. 188 yılında yapılan anlaşma hükümlerine göre: III. Antiokhos, Toros Dağlarına kadar Küçük Asya'yı tahliye edecek, fillerini ve on tanesi hariç bütün savaş gemilerini Roma'ya teslim edip kalan gemileri Sarpedon Burnu'nun (İncekum Burnu) batısına geçirmeyecekti. Hannibal'in de bulunduğu yirmi seçkin sığınmacıyı teslim ederek 1.500 talanton

¹ Sherwin-White 1983: 40 – 44; Austin 1989: 171-172; Chamoux 2003: 119 - 121.

olan savaş tazminatını da 12 yıl içinde ödeyecekti.² Diodoros'a göre III. Antiokhos, Toros Dağ silsilesinin kuzeyi ile Halys Nehri'nin batısında kalan bölge üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmek zorunda kalmıştır.³ Romalılar bölgeye yerleşmek yerine sonraki yüzyıllarda da uygulayacakları bir politikayı izleyerek belirli ölçüde otonomiyle donatılan yerel kralları kendi krallıkların yönetimine getirerek Roma'ya bağlılıklarını sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde Roma'nın Küçük Asya politikası; Seleukosları, Toros Dağları'nın doğusunda tutmaktan ibaretti.⁴

Apemia Barışından yaklaşık bir yüzyıl sonra Roma İmparatorluğu, en büyük düşmanları olan Kartaca ve Makedon'ları etkisiz hale getirmeyi başarmıştı. Bu galibiyetlerin verdiği güçle imparatorluğun doğudaki topraklarının genişletilmesi politikasına başlanmıştır. Öncelikle Küçük Asya'daki müttefik kralları desteklemek yerine bölgede Roma idari ve askeri sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Pergamon Krallığı⁵ başta olmak üzere bölgesel krallıklar ele geçirmiş ve M.Ö. 129 yılında Anadolu'nun ilk Roma eyaleti olan Provincia Asia'yı (Asia Eyaleti) kurmuştur.⁶ Eyaletin sınırları Orta Anadolu'ya kadar yayılarak Armenia, Pontus ve Kommagene krallıklarına kadar uzanmıştır.⁷ Roma İmparatorluğu'nun Küçük Asya'daki sınırlarını bir anda genişletmesi Pontus Kralı Mithridates gibi yeni düşmanlar kazanmasına sebep olmuştur. M.Ö. 91 yılında Mithridates, Bithynia ve Kappadokia'ya saldırılar düzenleyerek pek çok Romalıyı katletmesi ilk Mithridatic savaşına sebep olmuştur. Dardanus'ta yapılan I. Mithridatic Savaşı'nın sonucunda Roma ordusu galip gelmesine rağmen Mithridates ülkesine kaçmayı başarmıştır.⁸

Bithynia kralı IV. Nicomedes M.Ö. 74 yılında varisi olmadığından ölmeden önce hazırlamış olduğu vasiyetname ile krallığını Roma İmparatorluğu'na bırakmıştır.⁹ Bunun üzerine Roma Senatosu, Pontus Kralı VI. Mithridates'den gelebilecek yeni bir saldırıyı engellemek için Asia Eyaleti Valisi M. Iuncus'u eyaleti işgal etmekle görevlendirmiştir.¹⁰ Hemen ardından da M. Aurelius Cotta vali olarak atanmıştır.¹¹ Bu durumu savaş nedeni kabul eden IV. Mithridates Bithynia topraklarına saldırmıştır. Bunun üzerine Roma Senatosu M. Aurelius Cotta ve Licinius Lucullus'u düzenlenecek olan seferin komutanları olarak atamıştır. Bithynia valisi M. Aurelius Cotta az sayıdaki askerden oluşan bir kuvvetle Chalcedon'a gelerek mevcut Roma birliklerinin başına geçmiştir. Aslında Lucullus, birliklerin büyük bölümünü yanına alarak Cappadocia'dan ilerleyerek Mithridates'e hücum

² Magie 2001: 125; Gruen 1984: 86 – 95.

³ Diod. XXIX.10.

⁴ Polyb. XXI. 43; Liv. XXXVIII.8.

⁵ Pergamon Kralı III. Attalos (M.Ö. 138 – 133) ardında bir varis bırakmadığından dolayı kişisel servetini ve topraklarını Roma İmparatorluğuna bırakan bir vasiyet yazmıştır. Strab. XIII. 4.

⁶ Kaya 2005: 11-30; Demircioğlu 1967: 443 – 459.

⁷ Mayor 2009: 119 – 121; Hansen 1971: 162.

⁸ App.XII.17; McGing 1986: 108–130; Chamoux 2003: 145; Sherwin-White 1983: 93.

⁹ Vell. II.V.1; Sherwin-White, 1977, s. 67; Harland, 2000, s. 190.

¹⁰ Magie, 1950, s. 320.

¹¹ Kaya 2005a: 24.

edecek, M. Aurelius Cotta da Heracleia kentine saldıracaktı. Ancak M. Aurelius Cotta, Lucullus'un komutasındaki birliklerin ordusuna katılmasını beklemeden Mithridates'e saldırmış ve ağır bir yenilgiye uğramıştır.¹²

Yaşanılan bu başarısızlıklar üzerine Roma Senatosu, Licinius Murena'ı, Mithridates'in sahip olduğu toprakları ele geçirmek için gönderdiyse de kesin sonuç alamamışlardır.¹³ Bunun üzerine Lucullus'u Mithridates'i yakalamak için tam yetkiyle gönderilmiştir.¹⁴ Armenia'nın zenginliklerine ulaşma isteği Lucullus'un ve ondan önceki generallerinin en önemli idealleriydi. Uzun dönemden beri doğuda başarı kazanamayan Roma komutanlarının aksine Lucullus'un kazanacağı bir zafer ona önemli bir itibar kazandıracaktı.¹⁵ Armenia Krallığı'nın en güçlü imparatoru olan Büyük Tigranes¹⁶ tahta geçtikten sonra Parth soylu sınıfının arasında çıkan iç karışıklıktan faydalanarak Mezopotamya'nın çeşitli bölgelerini ele geçirek ülkesinin sınırlarını oldukça genişletti.¹⁷ Başarıları ve cesareti nedeniyle Parthlar tarafından kendisine "Kralların Kralı" unvanı verilen Tigranes'in üstesinden gelmek, Lucullus için tam bir zafer olacaktı.¹⁸

M.Ö. 69 yılında Lucullus, Tigranes'in başkenti olan Tigranakert'e ilerlerken Tigranes ve Mithridates tarafından ortak yönetilen büyük bir kuvvet tarafından karşılandı. Romalılar kendilerinden sayıca üstün olan bu orduyu yenmeyi başarıncaya Mithridates ve Tigranes Armenia'nın içlerine doğru çekildiler.¹⁹ Lucullus, Armenia topraklarını sistematik olarak parçalayarak öncelikle Tigranakert şehrini tamamen boşalttı ve Tigranes'in özgürlüğünü verdiği kişileri tekrar köleleştirdi. Armenia yönetimi altında bulunan Kuzey Mezopotamya'nın bazı bölgelerine hürriyetlerini geri verdi.²⁰ Kazandığı bu başarılarla rağmen Lucullus'un Parthların karşısına çıkabilecek gücü yokken Parthlar da Roma ile başlayacak savaş için istekli değildi fakat bu durum onların Tigranes'in elçilerini kabul etmesini engellemedi.²¹ Elçiler, Parth Kralı III. Phraates'e Romalılara karşı birlikte hareket etmeyi ve Mezopotamya topraklarına ortak sahip olmayı teklif etti. Bunun üzerine Lucullus, III. Phraates'e kendi elçilerini yolladı. Roma elçilerinin varmasından sonra Parthlar "Tetikte Tarafsızlıklarını" ilan ettiler.²²

¹² App. Mithr. 68-112; Magie, 1950, s. 322-323.

¹³ App. XII.64 – 65; Austin 1989: 196; Glew 1981: 109 – 121.

¹⁴ Mcging 1986: 156–158.

¹⁵ Plut. Luc. V.2; Mcging 1986: 163; Mayor, 2009: 291.

¹⁶ Tigranes, kırklı yaşlarına kadar Parth sarayında rehine olarak yaşamıştı. M.Ö.95 yılında Armenia tahtı için aday gösterildiğinde fidyeye ile kurtarıldı. M.Ö. 88 yılında II. Mithridates'in ölümüne kadar bir tebaa olarak hizmet etmeye devam etmesine rağmen sonunda tahta geçti.

¹⁷ Mommsen 1992: 406 – 408; Mackay 2004: 138 – 140.

¹⁸ Keaveney 1992: 110; Mayor 2009: 294.

¹⁹ Plut. Luc. VI.5; Mcging 1986: 168.

²⁰ Bu durum Romalıların, Parth yayılmasını engellemek için kendi politikalarını uygulamaya koyduğunun göstergesidir. Ayrıca bkz. Mayor 2009: 293; Ussher 2003: 557.

²¹ Chahin 2001: 204; Bailey 2003: 45 – 46; Rawlinson 2007: 137.

²² Plutarch istisna tutulursa kaynakların çoğu olayların bu şekilde olduğunu doğrular. Plutarch'ın anlatımında, Lucullus, bütün diplomatik kanalları bırakır ve onun yerine Parthlara açık bir saldırıyı planlar. Plutarch, onun kavgacılığına sebep olarak Lucullus'un unvan arzusunu gösterir. Fakat generalleri bilinmeyen bu bölgeye girmeyi reddettiler. Ayrıca bkz. Plut. Luc. XXX.1; Mcging 1986: 170; Bailey 2003: 46.

2. Roma – Parth Mücadelesi ve Fırat Nehri'nin Geleneksel Sınır Olması

Lucullus'tan sonra Pontus ve Armenia bölgelerinde Roma'nın otoritesini sağlamak için görevlendirilmiş olan Pompeius, Mithridates'i bir kez daha yenilgiye uğratmıştır.²³ Mithridates'i saf dışı bıraktıktan sonra Pompeius'un Artaxata'ya ilerlemesi üzerine Tigranes kaçmış ve şehir teslim olmuştur. Pompeius, geri çekilirken oluşacak otorite boşluğundan fayda sağlayarak bölgeye Parthların yerleşmesini engellemek için Roma Senatosu'nun onayıyla Tigranes'e tahtını koruması için izin vermiştir.²⁴ Böylece Tigranes, Roma'nın Armenia'ya atadığı ilk bağlı kral olmuştur.²⁵ Pompeius ordusuyla Hazar Denizi'ne kadar ilerleyip Roma'nın etki alanını Parthlar aleyhine genişletmesine rağmen henüz iki imparatorluk arasında büyük bir savaş ya da sefer meydana gelmemiştir.²⁶ Fırat Nehri ise iki imparatorluğu birbirinden ayırmış ve Parthlar nehrin batısına Romalılar ise doğusuna geçmeye çalışmıyordu.

M.Ö. 53 yılında Crassus²⁷ Tigranes'in oğlu II. Artavasdes'in gönderdiği yedek kuvvetlerle birlikte Parthların başkenti Ctesiphon'u ele geçirmek amacıyla yeni bir sefere başlamıştır.²⁸ Crassus'a karşı II. Orodes'in gönderdiği General Suren ile Carrhae'de yapılan savaşta Romalılar ağır yenilgiye uğramıştır. Romalıların Carrhae'de uğradığı felaketin sorumlusu olan Crassus da barış görüşmeleri sırasında kampında kurulan tuzağa düşürülerek öldürülmüştür. Bu saldırı teşebbüsü Roma – Parth ilişkilerini yüzyıllarca sürecek şekilde bozmuştur.²⁹

Carrhae'deki ağır yenilgiden sonra Roma'nın doğuya bir diğer ilerleme teşebbüsü M.Ö. 37 yılında Marcus Antonius'un Parthların siyasi karışıklık içinde bulunmasından³⁰ faydalanarak Ctesiphon'a ilerlemesiyle olmuştur.³¹ Crassus'un felaketinden ders çıkaran Antonius, Ktesiphon'a hemen yürümenin yerine öncelikle Phraaspa kalesinin³² kuşatması ile uğraşırken Parthlar, Antonius'un lojistik destek aldığı yollara ve keşif birliklerine saldırılar düzenlemiş ve Romalılar büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır.³³ Crassus'dan sonra Fırat Nehri'ni geçerek Parthlar üzerine düzenlenen bu ikinci ilerleme teşebbüsü de başarı-

²³ Redgate 1998: 71; Mayor 2009: 318.

²⁴ Bağlılığının bir ödülü olarak, Kuzey Mezopotamya'nın bir bölgesi olan Gordyene, Pompeius tarafından Tigranes'e bırakıldı. Fakat Parthlar daha hızlı davranarak bölgeyi ele geçirdi.

²⁵ Redgate 1998: 78.

²⁶ Mayor 2009: 322.

²⁷ Suriye prokonsüllüğü görevini yürütmekteydi. Marcus Licinius Crassus, Pompeius ve Gaius Julius Caesar ile birlikte Roma cumhuriyetinin son dönemlerinde önemli rol oynamışlardır. Aralarındaki mütefikliğe "İlk Triumvirate" ismi verilmiştir. Döneminin en zengin insanlarından biri olmasına karşın askeri zaferlerle tanınmak için can atmıştır. Plut. Cras. XXVIII.1-5 -- XVII. 1-2; Ussher 2003: 619 – 622; Boak 1965: 172 – 175.

²⁸ Kaya 1999: 407 – 420; Redgate 1998: 84; Debevoise 1938: 80 – 92.

²⁹ Benjamin 2009: 164; Redgate 1998: 86.

³⁰ Parth Kralı Orodes, ilk oğlu Pacorus'un ölümünden duyduğu üzüntüsünden dolayı bir diğer oğlu IV. Phraates'in lehinde tahtından feragat etti. IV. Phraates ortada sebep yokken babasını ve erkek kardeşlerini öldürttü. Bunun üzerine Parth soylu sınıfı ülkeyi terk etti. Colledge 1967: 43 – 44; Lindsay 1936: 265 – 270; Huzar 1978: 175.

³¹ Plut. Antonius XXXVII.1-4

³² Günümüzde İran'ın kuzeybatısında yer alan Gaza bölgesindeki kale.

³³ Redgate 1998: 88; Huzar 1978: 177-179.

sızlıkla sonuçlanmıştır. Parth ve Roma imparatorlukları arasında Fırat Nehri tekrar sınır kabul edilmiş ve sınır geleneksel hale gelmeye başlamıştır.³⁴

Roma İmparatorluğu Fırat Nehri'nin batısındaki topraklarda otoritesini de güçlendirmeye çalışmaktaydı. M.Ö. 38 yılında Marcus Antonius'un komutanı olan Publius Ventidius Bassus, Parth ülkesinin bir kısmını işgal ettikten sonra Kommagene Krallığı'nı da Roma topraklarına katmak istedi. Çünkü Kommagene'den geçen ticaret yolları üzerine denetim kurmak istiyordu. Ventidius Bassus, Samosata'yı kuşatmasına rağmen başarılı olmayınca I. Antiokhos Theos'la barış yapmaya razı oldu.³⁵ I. Antiokhos Theos'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Mithridates Romalılarla müttefik politikasına devam etti. Müttefikliğinin bir göstergesi olarak da kardeşi II. Antiokhos'u Roma'ya rehin olarak gönderdiği (M.Ö. 29) gibi Fırat Nehri'ni geçmek için stratejik öneme sahip olan Zeugma kentini de teslim etti.³⁶

MÖ. 49 – 31 yılları arasında Roma'da çıkan iç savaş Parthlara, Fırat Nehri'nin batısına geçerek Armenia ve Suriye'ye saldırı fırsatını vermiştir. İç savaştan sonra tahta geçen Roma İmparatoru Augustus,³⁷ Suriye Eyaletini geri almış ve Armenia tahtına ortak bir kral yerleştirmiştir. Roma ile Parthlar arasında yapılan antlaşmayla Parth Kralı IV. Phraates, Carrhae yenilgisi öncesi sınırlarına geri dönmüş ve Fırat Nehri yine sınır olarak kalmıştır.³⁸ Ancak Parthlar Roma için potansiyel bir tehdit olarak durmaktaydı.³⁹ Çünkü Parthlar, Suriye Eyaleti'nin tamamını hakimiyetleri altına almayı başardıkları takdirde, Akdeniz üzerinden Batı Anadolu'ya, Yunanistan'a ve hatta İtalya'ya kadar ulaşım büyük bir istila gerçekleştirebilirlerdi.⁴⁰ Otoritesini sağlamlaştıran Augustus, Parth tehlikesini önlemek için torunu Gaius'u göndermiş ve Phraataces, Roma ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Yapılan antlaşmaya göre Phraataces Armenia tahtındaki iddiasından vazgeçmeyi kabul etmiş ve üvey kardeşini rehine olarak Romalılara vermiştir.⁴¹ Parth tehlikesinden kurtulan Gaius, Armenia üzerine ilerlemeye hazırlanırken 3 yılında öldürülmüştür.⁴² Gaius'un ölümü üzerine Augustus saldırı planından vazgeçmiş ve Roma İmparatorluğu'nun geleneksel sınırı olan Fırat Nehri'ne kadar geri çekilmiştir.⁴³

Augustus'dan sonra tahta geçen Tiberius, Parthların Armenia Krallığı üzerindeki nüfuzunu azaltmak ve doğu sınırlarını güvenceye alması için oğlu Germanicus'u göndermiştir.⁴⁴ Germanicus, III. Artaxias'ı Armenia tahtına atadıktan sonra Suriye Eyaleti'ndeki Roma otoritesini güçlendirmeye çalışırken uğradığı suikast

³⁴ Plut. Antonius XXXIX. 1-5; Benjamin 2009: 165; Kaya 2004: 75 – 76.

³⁵ Huzar 1978: 175; Kennedy 1998: 143 – 144; Bunson 2002: 22.

³⁶ Millar 1993: 29; Chahin 2001: 190 – 191.

³⁷ Parthlar ile savaşmaktan ziyade onlar ile antlaşmayı düşünüyordu çünkü Roma yeni bir iç savaştan çıkmış ve askeri gücü zayıflamıştı. Ayrıca bkz: Benjamin 2009: 166.

³⁸ Benjamin 2009: 167.

³⁹ Mommsen 1992: 71.

⁴⁰ Benjamin 2009: 169.

⁴¹ Mommsen 1992: 74.

⁴² Cass. Dio L.V.10.

⁴³ Tac.ann. I.3.22; Mommsen 1992: 94–95; Ussher 2003: 788.

⁴⁴ Garzetti 1974: 40; Mommsen 1992: 121–122.

sonucu öldürülmüştür.⁴⁵ Germanicus'un ölümü Roma'nın doğuya ilerleme planlarını geciktirmiştir.⁴⁶ Roma İmparatoru Caligula, Armenia tahtının en kudretli krallardan biri olan Mithridates'i Roma'ya davet etmiş ve orada hapsedirmiştir. Bu fırsattan yararlanan Parthlar, Armenia'yı işgal etmişlerse de 41 yılında Claudius'un Mithridates'i serbest bırakması üzerine ülkesine dönerek tahta tekrar geçmeyi başarmıştır.⁴⁷ Mithridates'in tahta geçmesinden sonra baskı altında aldığı soylular Parthların desteğini alarak ayaklanmışlardı. Armenia'da Parth nüfuzunun artmasını istemeyen Roma Senatosu Suriye yöneticisi Cassius Longinus'a Roma lejyonlarıyla Fırat'ı geçmesini emretmiştir. Claudius, Parth İmparatorluğu'nun kuzey sınırına ulaştığında Parth tahtına geçen Gotarzes tarafından durdurulmuştur.

52 yılında Parth İmparatoru Vologases, Armenia'ya saldırarak Artaxata ve Tigranocerta şehirlerini ele geçirmişti. Bu sırada İmparator Claudius'un yerine geçen Nero kendi otoritesini sağlamaya çalıştığından hızlı bir müdahalede bulunamamıştır.⁴⁸ Nero, yeniden yükselmekte olan Parth tehlikesini önlemek ve Roma'nın geleneksel sınırı olan Fırat Nehri'ni korumak için General Corbulo'yu imparatorluğun doğu sınırlarının kumandanı olarak atamıştır.⁴⁹ 57 yılında Corbulo ordusuyla Armenia'ya ilerlemeye başladığında Tiridates, onu meydan muharebesinde yenemeyeceğini düşündüğü için küçük baskınlar düzenlemiş fakat Roma ordusunun ilerleyişini durdurmayı başaramayınca Parth İmparatoru Vologases'e sığınmıştır.⁵⁰ Yaklaşık üç yıl bölgede kalan Corbulo, Roma otoritesini sağlamayı başarmış ve V. Tigranes'i Armenia tahtına atamıştır. Vologases, Adiabene'ye saldırınca Corbulo Fırat Nehri'nin batısındaki Roma ileri karakollarını güçlendirilmesi için iki lejyonunu V. Tigranes'e göndermiştir. Nero da Corbulo'ya yardım etmesi için Caesennius Paetus'u atamıştır.⁵¹ Paetus, Melitene'den; Corbulo'da Zeugma'dan Fırat Nehri'ni geçerek Parthlara saldırmasına rağmen Paetus⁵² ağır bir yenilgiye uğramıştır.⁵³ İki tarafında verdiği ağır kayıplar üzerine 63 yılında ateşkes görüşmelerine başlamıştır. Anlaşmayla Corbulo Parthların Armenia üzerindeki taleplerinden vazgeçmeleri halinde Fırat kıyısındaki Roma tahkimatlarının kaldırılacağını kabul etmiştir. Fakat Parth elçileri, Nero'ya Armenia'da Arsacid (Arsaklar) hanedanından bir kişiyi kral adayı⁵⁴ olarak kabul ettiği takdirde Vologases de bu kişinin Roma'da imparator tarafından taç giydirilmesine müsaade edeceği teklifini iletmışlerdir. Nero bu teklifi kabul etmiş ve Vologases'in erkek kardeşi Tiri-

45 Kenneth 1988: 199; Garzetti 1974: 42.

46 Mommsen 1992: 124.

47 Kenneth 1988: 202; Mommsen 1992: 133.

48 Benjamin 2009: 177; Champlin 2003: 44.

49 Shotton 2003: 38.

50 Champlin 2003: 221.

51 Shotton 2003: 41.

52 Daha önce katıldığı savaşlarda başarılı bir komutan olmasına rağmen bölgeyi iyi tanııyordu. Ayrıca en iyi taburlarının bir çoğunu Cappadocia'da bırakmıştı.

53 Mommsen 1992: 150.

54 Armenia yöneticisi olacak kişi kan bağı ile Parthlara bağılı olmasına rağmen Roma'ya bağılı olarak hareket edecekti.

dates'in Armenia tahtına geçmesini onaylamıştır.⁵⁵ Nero tarafından Armenia'nın meşru yöneticisi kabul edilen Tiridates emsalsizdir. Roma ve Parth İmparatorlukları arasında ne daha önceki dönemlerde ne de daha sonraki yöneticiler arasında bu kadar birlik sağlanamamıştır. Bu dönem boyunca Fırat Nehri, geleneksel sınır rolünü de devam ettirmiş ve Roma Fırat kenarında herhangi bir tahkimatlı yapı inşa etmemiştir.⁵⁶

72 yılında Suriye Eyaleti'nin valisi Caesennius Paetus, Kommagene Kralı IV. Antiochus ile Vologases arasındaki müttefikliğin Roma'ya karşı ittifak oluşturabileceği ihtimalini İmparator Vespasianus'a bildirmiştir. Vespasianus, Kommagene Krallığını işgal etmesi ve IV. Antiochus'u azletmesi için Paetus'a yetki verir.⁵⁷ Paetus, Kommagene tahtına atama yaptıktan sonra Armenia'ya kadar tüm bölgeyi ele geçirmiştir. Roma'nın işgallerine karşı kuzeyde Alanlar ile savaş halinde olan Parthlar hiçbir itirazda bulunamamıştır.⁵⁸ Kuzeyli istilacılara karşı Parth İmparatorluğu'nun yıllar süren mücadelesi ülkeyi Roma'ya karşı siyasi ve askeri açıdan korumasız bırakmıştır. Bu durum Roma sınırının Fırat Nehri'nin doğusuna geçmesine yol açmıştır. M.S. I. Yüzyıldan itibaren Parth İmparatorluğu'na karşı yapılacak tüm seferler Mezopotamya'ya ilerleme amacını taşıdığından; Fırat Nehri'nden başlatılmıştır. Parthlar ise Fırat Nehri'ni Roma egemenliği altında gördüğünden Fırat Nehri'nin batısına geçmeye çalışmamışlardır.

3. Fırat Nehri'nin Roma İçin Önem Kazanması ve Kurulan Lejyonlar

Fırat, belirli birkaç geçit dışında aşılması güç bir nehir olduğundan Antik Çağlarda doğal sınır görevi üstlenmiştir. Fırat, debisi sürekli değişen; oldukça hızlı akan ve hızlı akıştan dolayı içinde bir askeri, atı ile beraber yutabilecek kadar büyük anaförler oluşturan bir nehirdi. Aşılmasının zorluğundan dolayı Fırat geçitleri tarih boyunca nehrin en stratejik noktaları olmuştur. Özellikle Roma ve Parth İmparatorluklarının geleneksel sınırı olduğu dönemlerde Fırat geçitleri askeri lejyonlara ev sahipliği yapmıştır. Toros Dağlarını aşan Fırat, Samosata'ya kadar dik uçurumlar ve engelleyici yükseltiler ile sınırlandığından yalnızca Samosata'da geçişe izin verir hale gelmektedir. Samosata'dan sonra da Zeugma ve Kargamış'ta orduların ve tüccarların geçişi için uygun hale gelmektedir. Fırat Nehri geçitlerinin Roma için önem kazanması MÖ. I. Yüzyılın başlarında, ticari yollara karşı girişilen saldırıları önlemek için askeri tedbirlerin alınmasıyla başlamıştır.⁵⁹ Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki geleneksel askeri ve siyasi örgütlenmesini başlatan Septimius Severus⁶⁰ döneminde Roma'ya bağlı Kommagene ve Kappadokia Krallıkla-

⁵⁵ Benjamin 2009: 178; Shotter 2003: 58; Champlin 2003: 230.

⁵⁶ Champlin 2003: 231; Mommsen 1992: 151.

⁵⁷ Shotter 2003: 60.

⁵⁸ Shotter 2003: 66; Champlin, 2003: 233.

⁵⁹ Charlesworth 1974: 49.

⁶⁰ Cass. Dio LXXV.1.1-3; Cass. Dio LXXVI. 9.1-2.

rıyla Parthlara bağı Osroene Krallığı arasında Fırat Nehri sınır olarak kabul edilmiştir.⁶¹

Strabon, Fırat'ın kaynağının Toros Dağları'nın kuzeyinde bulunduğunu ve nehrin doğduktan hemen sonra batıya yönelerek Armenia topraklarından geçip orada da güneye dönerek Kappadokia ve Kommagene Krallıkları arasında bir sınır oluşturup Suriye'deki çöllerle ulaştığını belirtmiştir.⁶² Strabon'a göre, Armenia ve Sophene Krallıkları ile Kappadokia ve Kommagene Krallıkları; Roma ve Parth İmparatorlukları'nın birbirlerine karşı yürüttükleri nüfuz mücadelesine sahne olmuştur.⁶³ MÖ. 19 – 20 yıllarında Augustus ve IV. Phraates arasında bir antlaşma yapıldığı bilinse dahi; bu antlaşmanın sonucunda Fırat ve çevresi için belirlenen sınırlar hakkında günümüze ulaşan antik metinlerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁴ Strabon'dan yaklaşık 70 yıl sonra, kendinden önce yazılan eserlerden de alıntı yapan Pliny, Fırat Nehri'nin Toros Dağları'nı geçtikten sonra Osroene Krallığı'na yöneldiğini ve bu ülkeyi Kommagene Krallığı topraklarından ayırdığını belirtmiştir.⁶⁵ Pliny, Vespasianus döneminde Osroene Krallığı sınırları içinde kalan Fırat Nehri'nin bir bölümünün, Roma ve Parth İmparatorlukları arasında sınır oluşturduğunu anlatmıştır.⁶⁶ Tacitus'un 49 yılına ait kayıtlarında Osroene Krallığı'nın hâkimiyet alanının, Fırat üzerindeki önemli bir geçit olan Zeugma'ya kadar ulaştığı görülmüştür.⁶⁷

Isidorus Characenus'un M.Ö. I. Yüzyılın sonlarında Suriye'den Hindistan'a uzanan kervan rotası hakkında yazmış olduğu "Parth İstasyonları" isimli eseri Fırat Nehri ve çevresinin tarihi coğrafyası hakkında bilgi aldığımız önemli kaynaklardandır. Isidorus, eserini yazdığı dönemde kervanlar, Zeugma'dan Fırat Nehri'ni geçmiş ve Zeugma'dan yaklaşık 150 km güneyde bulunan Nicephorium'a kadar nehri takip eden karayolu ile seyahat etmişlerdir.⁶⁸ Strabon'dan aynı rotanın daha sonraki yüzyıllarda da kullanıldığını öğrenmekteyiz.⁶⁹ Ammianus Marcellinus da 363'te Julian'ın seferi esnasında ordunun bu rotayı izlendiğinden bahseder.⁷⁰

65 yılında, Nero'nun hükümdarlığı döneminde, Armenia üzerinde yoğunlaşan Parth – Roma mücadelesi Roma'nın taht adayı Tiridates'e taç giydirilmesiyle sonuçlandı.⁷¹ Vespasianus döneminde de Parthlar ile Roma arasında Armenia tahtı üzerinde hem savaşlar hem de entrikalar artarak devam etmiş ve Armenia

⁶¹ Edwell 2007: 19.

⁶² Strb. XI.14.2.

⁶³ Armenia, Sophene, Kappadokia ve Kommagene krallıklarının hâkimiyeti için en önemli gösterge, Armenia kralının Parth veya Roma'ya daha yakın olması ile belirlenmekteydi.

⁶⁴ Strb. XII.2.2.

⁶⁵ Plin. Nat. V.66.

⁶⁶ Plin. Nat. V. 67; Ross 2001: 20.

⁶⁷ Tac. XII.12.

⁶⁸ Schoff 1914: 17.

⁶⁹ Strb. XVI.1.27

⁷⁰ Amm. XVI.3.3.

⁷¹ Tac. XV.29.3–4.

topraklarını güney ve batı olarak ikiye bölünmüştür.⁷² Tacitus'a göre Vespasianus döneminde yoğunlaşan savaşlardan sonra yapılan görüşmelerde Parthlar, Romalılardan Fırat'ın batı yakasına kadar geri çekilmesini, yani savaştan önceki sınıra geri dönülmesini istemiştir.⁷³ Armenia üzerinde Roma ve Parth mücadelesinin yoğunlaştığı bir diğer dönem, Nero'nun generali Corbulo'nun Fırat'ı geçerek Parthlara saldırılar düzenlemesiyle başlamıştır.⁷⁴ Tacitus kayıtlarında, Corbulo'nun Parthlara düzenleyeceği sefere giderken Fırat Nehri'nde dubalardan oluşan köprü inşa ettiğini belirtmiştir.⁷⁵ Corbulo, Parth ordusuyla karşılaşmak için Armenia'nın doğusuna ilerlerken, Fırat kıyısında kurulan kalelerin⁷⁶ güçlendirilmesi için askerlerinin bir kısmını geride bırakmıştır.⁷⁷

Vespasianus, Fırat Nehri'nin de içinde bulunduğu Suriye Eyaleti'ni askeri ve siyasi olarak yeniden düzenleyerek Roma lejyonlarını nehir boyunca yerleşmeleri için bölgeye konuşlandırmıştır.⁷⁸ Siyasi düzenlemelerin başında bölgedeki müttefik krallıkların yeniden düzenlenerek bağlılıklarının kuvvetlendirilmesi gelmektedir.⁷⁹ Askeri düzenlemeler çerçevesinde ise Kappadokia Eyaletine XII Fulminata Lejyonu yerleştirilerek Suriye Eyaleti'ni Roma'nın müttefik krallıklarından olan Kommagene Krallığı⁸⁰ ile birleştirmiştir.⁸¹ Fırat geçitlerini savunmak için Fırat Nehri'nin en kolay aşılabildiği Melitene'de XII Fulminata, Samosata'da XVI. Flavia Firma ve Zeugma'da IV Scythica lejyonları konuşlandırılmıştır.⁸² Ayrıca Kappadokia Eyaleti'nin⁸³ önemli şehirleri olan Satala'da da lejyon karargahları oluşturulmuştur.⁸⁴ Vespasianus, eyaletler ile lejyonların birbirine bağlanması ve ticari rotaların güvence altına alınması için yollar inşa ettirmiştir.⁸⁵ Vespasianus'un son dönemlerinde, Fırat boyunca uzanan Kappadokia, Kommagene ve Suriye Eyaletleri yoluyla Zeugma'ya, oradan da güneye inen rotada bulunan dört Roma lejyonu nehrin doğu tarafından gelecek saldırıları önlemek için hazır bulundurmıştır. Bu lejyonlar sayesinde Fırat Nehri üzerindeki Roma savunması oldukça güçlü hale gelmiştir.⁸⁶ Josephus'a göre Vespasianus'un Kommagene Krallığını ortadan kaldırarak bölgeyi Roma İmparatorluğuna bağlaması, Parthların bölgedeki yerel

⁷² Redgate 1998: 65; Levick 1999: 119.

⁷³ Tac. XII.6.17.

⁷⁴ Tac. XIV.8-9.

⁷⁵ Tac. XII.9.11.

⁷⁶ Bu kaleler muhtemelen Fırat üzerinde köprü kurulduğu zaman inşa edilen tahkimatlı yapılarıdır.

⁷⁷ Edwell 2007: 23; Sykes 2004: 378.

⁷⁸ Levick 1999: 45; Macdermott 2009: 354 – 355; Gibbon 1906: 487.

⁷⁹ Henderson 1969: 321; Macdermott 2009: 356.

⁸⁰ Kommagene bağlı eyalete dönüştürülmesine rağmen Caligula ve Claudius'un dönemlerinde eski statüsüne kavuşarak müttefik bir krallık oldu.

⁸¹ Bowersock 1973: 133; Millar 1993: 84.

⁸² Front. I.1.6; Tac. XIII.7.1; Elton, 1996: 34; Lightfoot: 118 – 119; Mitford, 1974:167.

⁸³ Suriye'de kurulmuş bulunan Legio XII Fulminata lejyonu Melitene'ye taşınmış ve günümüzde Gümüşhane'nin Sadak köyü yakınlarında bulunan Satala'nın güvenliğini sağlamak için de Legio XVI Flavia Firma lejyonu kurulmuştur.

⁸⁴ Suetonius'a göre bu lejyonların kurulmasının temel nedeni barbarların yaptıkları baskınları ki bunlar Parthlar tarafından yönlendirilmesiydi. Sue. Vespasian IV.5; Millar 1993: 87; Bowersock 1973: 134; Mitford 1974: 166.

⁸⁵ Melitene'de ve Satala'da kurulan lejyonlar ile Zeugma'da kurulan lejyon birbirine yollar ile de bağlanınca Parthların yapacağı saldırılara karşı Fırat'ın geçilmediğinin teminatı oldu. Kurulan lejyonların Fırat'a bu kadar yakın olması onların hızlı bir şekilde nehre inmelerini sağlayacaktır. Ios. ant. Iud. VIII.1-3.; Gawlikowski, 1985: 77; Levick, 1999: 167.

⁸⁶ Sue. Vespasian IV.5.; Levick, 1999: 168; Millar, 1993: 91.

krallıkları kullanarak karışıklık çıkarma girişimlerini engellemiştir.⁸⁷ Yine Josephus'a göre, Kommagene'nin en önemli kenti olan Samosata, savaş esnasında Parthların Fırat Nehri'ni kolayca geçmesini sağlayacak fiziki yapıya sahip olduğundan dolayı korunması ve sürekli elde tutulması gerekmiştir.⁸⁸

4. Roma – Parth İmparatorluklarının Fırat Üzerinde Yaptıkları Antlaşmalar

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Antik Çağda devletler, kendi sınırlarını ırmak, dağ, önemli geçitler gibi doğal engellerle belirlemiştir. Bu doğal engellerin en kolay aşıldıkları noktalar ise devletlerin sınır ticaretini ve sınır ihtilaflarını gördükleri mekânlar olmuştur. Devletler ya da imparatorluklar birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı elçiler kullanmalarına rağmen elçilerin dönemin koşullarında bir devletten diğer devlete gitmesi ve alınan kararı geri getirerek kendi hükümdarının kararını tekrar götürmesi oldukça uzun süreler aldığından dolayı bazı özel durumlarda yöneticiler ve komutanlar bizzat birbiri ile görüşme yoluna gitmişlerdir. Döneminin iki süper gücü olan Parth ve Roma imparatorlukları arasında yüzyıllar boyunca geleneksel sınır olan Fırat Nehri de üzerinde antlaşmaların yapıldığı bir sınır hattı olmuştur. Fırat Nehri'nin kolaylıkla geçilebildiği Zeugma ve Samosata; Roma ve Parth yöneticileri için bir buluşma yeri olarak önem kazanmıştır.⁸⁹ Günümüze ulaşan antik kaynaklardan Fırat Nehri üzerinde yapılan görüşmeler ve içerikleri hakkında bilgi alabilmekteyiz. Bu görüşmeler nehrin geçilmeye en müsait noktalarında yapılmış ve yapılan antlaşmalar çoğunlukla Armenia tahtına kimin geçeceği ile Roma ve Parth sınır ihtilafları konularında olmuştur.⁹⁰

Bu antlaşmalardan biri hakkındaki bilgilerimizi Velleius Paterculus'un⁹¹ eserinden edinmekteyiz. Velleius Paterculus'un eserinde Gaius'un Parth Kralı V. Phraates ile Fırat Nehri üzerinde bulunan bir adada buluştukları sırada nehrin batı yakasında Roma, doğu yakasında ise Parth ordusunun beklediğinden bahsetmiştir.⁹² Gaius ile V. Phraates arasında yapılan antlaşma bölgeye barış getirmiş ve Fırat Nehri iki imparatorluk arasında sınır olarak kalmıştır. Vespasianus'un hükümdarlık dönemine kadar Fırat Nehri etrafında hiçbir yapısal kanıtları bulunmaması sınırın simgesel ya da kavramsal olarak kalmış olduğunu göstermiştir. Yapılan bu antlaşmanın içeriğinde Fırat Nehri kenarında tahkimatlı yapıların inşasına izin verilmediği anlaşılmaktadır.⁹³ Benzer bir antlaşma da 37 yılında Tiberius'un talimatıyla Lucius Vitellius ile II. Artabanus arasında yapılmıştır. Fırat üzerinde dubalardan inşa edilen köprünün üzerinde buluşan Vitellius ile II. Artabanus arasında yapılan antlaşma ile Armenia'da meydana gelen çatışmalara son verilmiş ve iki imparatorluk arasında dostluk sağlanmıştır. Roma ve Parth elçileri

87 Jos. ant. lud. VII.19 – 23.

88 Jos. ant. lud. VII.24.

89 Ergeç 2000: 99 – 126.

90 Kaya 2004: 79 – 83.

91 GaiusCaesar'ın doğu vilayetlerini ziyareti esnasında yanında bulunmuştur. VelleiusPaterculus. II.46.24.

92 VelleiusPaterculus. II.101.13.

93 Millar 1993: 66; Edwell 2007: 8.

arasındaki bir diğer görüşme de 49 yılında Zeugma kentinde yapılmıştır. Fakat yapılan bu anlaşmanın içeriği ve koşulları hakkında günümüze pek az bilgi ulaşmıştır.⁹⁴

SONUÇ

Fırat Nehri, Roma ve Parth İmparatorlukları'nın yaklaşık 400 yıl süren mücadelesinde, bazı dönemler aşılmaz bir set bazı dönemlerde de iki tarafın üzerinde anlaşma yaptığı sınır halini almıştır. İki imparatorluğun mücadelesi Fırat ve çevresinde sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlere neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun bölgeye ilk yerleşme sürecinde bölgede bulunan yerel krallıklar kontrol altına alınarak Parthların batıya ilerleyişi önlenmeye çalışılmış sonraki dönemde iki imparatorluk arasında sınır kabul edilen Fırat Nehri'nin batı kıyılarına Roma lejyonları yerleştirilerek Parthların ani saldırıları engellenme yoluna gidilmiştir.

Fırat Nehri'nin batısında yer alan yollar Roma'nın Filistin, Kudüs ve Mısır ile olan kara ulaşımını sağladığından dolayı vazgeçilmez öneme sahipti. Bu sebepten Roma'nın Suriye Eyaleti, imparatorluğun doğu topraklarının giriş kapısı durumundaydı. Suriye Eyaleti'nden Parthların uzak tutulmasını sağlayacak en güvenli set olan Fırat Nehri, imparatorluğun doğu sınırlarını koruyabilmesi için jeopolitik önem arz etmekteydi. Ayrıca Suriye Eyaleti'nin en önemli kenti olan Antakya, İpek Yolu'nun denize ulaştığı liman olması dolayısıyla da Roma için vazgeçilmezdi. Hıristiyanlığın Roma tarafından kabul edilmesi ile Antakya dini önem de kazandı. Antakya'nın güvenliği için Parthların Fırat'ın doğusunda tutulmaları gerekliydi.

Roma, Parth tehlikesini sadece karada değil denizde de görmekteydi. Akdeniz'i kendi içi denizleri olarak gören Roma daha önce uzun süre mücadele etmek zorunda kaldıkları Kartaca tehlikesinden çıkardıkları sonuçla bir başka devleti Akdeniz'e yaklaştırmamaya çalışıyordu. Akdeniz'e ulaşarak Roma için tehdit oluşturabilecek devletlerden biri olan Parthların engellenebileceği en güvenli sınır olan Fırat Nehri'nin elde tutulması Akdeniz'in ve deniz ticaretinin güvenliği açısından vazgeçilmezdi. Roma İmparatorluğu bölgedeki hakimiyetini pekiştirdikçe bölgeye askeri açıdan daha fazla yerleşerek lejyonlar konuşlandırdı. Fırat Nehir hattı boyunca yer alan Melitene'de XII Fulminata, Samosata'da XVI. Flavia Firma ve Zeugma'da IV Scythica lejyonları yerleştirildi. Bu lejyonlar nehrin doğusundan gelebilecek ani Parth saldırılarını önlediği gibi Roma'nın bölgedeki ticari ve siyasi çıkarlarını da korudu.

Roma İmparatorluğu açısından Fırat Nehri'nin batısının elde tutulması ekonomik açıdan da önemliydi. Çin ve Hindistan'dan gelen ticaret malları bölgedeki rotaları kullanarak İç ve Doğu Anadolu'ya ulaşırken bazı yollar da Antakya üzerinden Akdeniz'e ve sonunda Roma'ya kadar ulaşmaktaydı. Ammianus Marcelli-

nus'un anlatımına göre ticaret yolları üzerinde bulunan Batnae gibi şehirlerde büyük pazarların kurulduğu panayırlar düzenlenerek şehirlerin ticari hayatına canlılık katmıştır. Bünyesinde pek çok ticaret yolunu barındıran Fırat havzası boyunca uzanan kentler, siyasal otoritenin sağlandığı dönemlerde hızla zenginleşti. Özellikle Roma'nun bölgedeki lejyonları birbirine bağlamak için inşa ettiği yollar üzerinde ticari faaliyetler hızla gelişti. Batnae ve Zeugma gibi kentler Fırat'ın doğusu ve batısı arasındaki ticaretin kavşak noktası olduğundan büyük ticari potansiyele sahip oldu.

Roma İmparatorluğu'nun bölgeye yerleşmesiyle bölgenin kültürel yapısında değişimler meydana geldi. Özellikle lejyonların kurulduğu kentlerde yerel halkla Roma askerleri arasında kültürel alışveriş hız kazandı. Roma kültürünün etkisi devlet yönetimi ve bürokrasi başta olmak üzere günlük hayatın hemen hemen her alanına etki etti. Roma etkisinin görüldüğü bir diğer alan ise mimari oldu. Roma imparatorları bölgedeki şehirleri ani Parth saldırılarından korumak için pek çoğunu surlarla kuşatıp Romalı general ve komutanlar için şehirlerde gösterişli yönetim binaları inşa ettirdi. Hatta Fırat ve Dicle Nehirleri'nin akışını düzenleyerek şehirleri su baskınlarından korumak için setler yaptırdı. Roma İmparatorluğu'nun değişik bölgelerinden gelmiş farklı kültürlere ve sanat anlayışına sahip yüksek rütbeli subaylar şehirlerin kültür hayatında önemli değişikliklere sebep oldu. Yüksek rütbeli subaylar kendi ikametleri için yaptırdıkları yapılarda kullandıkları mozaikler, heykeller ve yapısal süslemelerle bölgenin sanatsal gelişimine katkıda bulundu.

Fırat Nehri'nin Roma İmparatorluğu için Parthlara karşı psikolojik sınır olması dönemin edebi eserlerine de yansımıştır. Şair Statius, "Silvarum" isimli eserinde "Zeugma Parthlar için sınırdır. Roma barışının yolu Zeugma'dır" sözleriyle Fırat Nehri'nin ve Zeugma'nın jeopolitik önemini, Parthların da nehrin batısına geçemeyeceklerine olan inancını belirtmiştir. Traianus'un doğu seferinden sonraki dönemlerde Roma hakimiyet alanı Dicle Nehri'ne kadar genişlemesine rağmen halefi Hadrianus tarafından imparatorluğun doğu sınırını Fırat Nehri'ne geri çekilmiştir. Bundan yaklaşık 70 yıl sonra Parthlar üzerine büyük bir sefer düzenleyen Septimius Severus, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırını Dicle Nehri'ne kadar götürmüştür. Böylece Fırat Nehri sınır konumunu ve dolayısıyla jeopolitik önemini kaybetmiştir.

ANTİK KAYNAKLAR

- Amm. Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, (Çev: J.C. Rolfe), London, 1963-1964. (Loeb).
- App. Appianos, *Romanike Historike*, (Çev: H. White), London, 1955. (Loeb).
- DioCass. Cassius Dio, *Historia Romana*, (Çev: E. Carry), London, 1954. (Loeb).
- Diod. Diodorus Sicilius, *Bibliotheke*, (Çev: C. H. Oldfather), London, 1933-1967. (Loeb).
- Herod.Hist. Herodian, *Historia Romana*, (Çev: C.R. Whittaker), London, 1920. (Loeb).
- Ios. Ant. Iud. Flavius Iosephus, *Antiquitates Iudaicae*, (Çev: J. Thackeray), London, 1930-1939. (Loeb).
- Paus. Pausanias, *Descriptio Graeciae*, (Çev: W.H.S. Jones), London, 1964. (Loeb).
- Plin. Nat. Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, (Çev: H. R. Racham – W.H.S. Jones), London, 1947. (Loeb).
- Plut. Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*, (Çev: B. Perin), London, 1959. (Loeb).
- Polyb. Polybios, *Historiai*, (Çev: W.R. Paton), London, 1960. (Loeb).
- Pro. De. Bel. Procopius, *De Bellis*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1914. (Loeb).
- Pro. De. Aed. Procopius, *De Aedificiis*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1949. (Loeb).
- Pro. His. Arc. Procopius, *Historia Arcana*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1969. (Loeb).
- Statius Publius Papinius Statius, *Silvarum*, (Çev: D. A. Slater), Oxford: The Clarendon Press, 1908
- Strab. Strabon, *Geographika*, (Çev: H. L. Jones), London, 1957. (Loeb).
- Tac. Ann. Cornelius Tacitus, *Annales*, (Çev: C.H. Moore – J. Jackson), London, 1962. (Loeb).
- Tac. Hist. Tacitus, *Historiae*, (Çev: C.H. Moore – J. Jackson), London, 1962. (Loeb).
- Vell. Marcus Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*, (Çev: F. W. Shipley), London, 1966. (Loeb)

MODERN KAYNAKLAR

- Austin 1989 Austin, M.M. (1989). *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bailey 2003 Bailey, Harold (2003). *The Cambridge History of Iran: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benjamin 2009 Benjamin, S.G. (2009). *The Story of Persia*. New York: Kessinger Publishing.
- Boak 1965 Boak, A.E. ve Sinnigen, W.G. (1965). *A History of Rome to 565 A.D.* New York: Macmillan Press.
- Bowersock 1973 Bowersock, G.W. (1973). "Syria Under Vespasian" *Journal of Roman Studies*, 63, ss. 133-145.
- Chamoux 2003 Chamoux, Francois (2003). *Hellenistic Civilization*. London: Blackwell Publishing.
- Chaplin 2003 Champlin, Edward (2003). *Nero*. Boston: Harvard CollagePress.
- Chahin 2001 Chahin, Mack (2001). *The Kingdom of Armenia: A History*. London: Curzon Press.
- Charlesworth 1974 Charlesworth, M.P.(1974). *Trade-routesand Commerce of the Roman Empire*. New York: Ares Publishers.
- Colledge 1967 Colledge, Malcolm A. R. (1967). *The Parthians*. London: Thames & Hudson Press.
- Debevoise 1938 Debevoise, N. C. (1938). *A political history of Parthia*. Chicago: University of Chicago Press
- Demircioğlu, 1967 Demircioğlu, Halil (1967). "Roma Devletinin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında" *A.Ü.D.T.C Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/8, ss.443-459
- Edwell 2007 Edwell, Peter (2007). *Between Rome and Persia, The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra Under Roman Control*. New York: Routledge Press.
- Elton 1996 Elton, Hugh (1996). *Frontiers of the Roman Empire*. Indiana University Press.
- Ergeç 2000b Ergeç, R. ve Comfort, A. (2000b). "Crossing the Euphrates in Antiquity: Zeugma Seen From Space" *Anatolian Studies*, 50, ss. 99-126.
- Garzetti 1974 Garzetti, Albino (1974). *From Tiberius to the Antonines: A History of the Roman Empire, AD 14-192*. London: Harperand Row Publishers.
- Gawlikowski 1985 Gawlikowski, Michal (1985). "The Roman Frontier on the Euphrates" *Torino Proceedings of the Symposium: Common Groundand Regional Features of the Parthian and Sasanian World June 17th-21st*, ss. 77-89.
- Gibbon 1906 Gibbon, Edward (1906). *The Decline and Fall of the Roman Empire*. London: Fred de FauandCompany.
- Gruen 1984 Gruen, E.S. (1984). *The Hellenistic world and the coming of Rome*. California: University of California Press.
- Glew 1981 Glew, D.G. (1981). "Between the Wars: Mithridates Eupatorand Rome, 85-73 B.C." *Chiron*, 11, ss. 109-130.

- Hansen 1971 Hansen, E. V. (1971). *The Attalids of Pergamon*. Cornell University Press
- Harland 2000 Harland, P. A. (2000). "Bithynia", *Eerdmans Dictionary of Bible*, ed. Allen C. Myers, Michigan, ss. 190
- Henderson 1969 Henderson, B.W. (1969). *Five Roman Emperors: Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Traianus, A.D. 69-117*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huzar 1978 Huzar, E.G. (1978). *Mark Antonius, a Biography*. Minnesota: Minnesota University Press.
- Kaya 2004 Kaya, M. A. (2004). Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İ.Ö.96-İ.S.4). *Tarih İncelemeleri Dergisi XIX/1*:ss. 73-86.
- Kaya 2005a Kaya, M. A. (2005) "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi" *A.Ü.D.T.C Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, ss. 11-30
- Kaya 2005b Kaya M. A. (2005) *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Kaya 1999 Kaya M. A. (1999) "Parthlar (=Arsaklar) ve İ.Ö. I. Yüzyılın İlk Yarısında Roma-Parth İlişkileri" *İzmir: Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı* ss. 407-425.
- Keaveney 1992 Keaveney, Arthur (1992). *Lucullus: A Life*. London: Routledge Press.
- Kennedy 1998 Kennedy, David (1998). "The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Work and Historical Studies" *Portsmouth: Journal of Roman Archaeology*, 27, 11-19.
- Levick 1999 Levick, Barbara (1999). *Vespasian*. London: Routledge Press.
- Lindsay 1936 Lindsay, Jack (1936). *Marc Antony, His World and His Contemporaries*. New York: Routledge Press.
- Lightfoot 1992 Lightfoot, C. S. (1992). "Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırı ve Satala". 1992 Yılı *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara*, 1993, ss. 118-127.
- Macdermott 2009 Macdermott, W.C. (2009). *History of Rome, from Its Earliest Period to the Death of Vespasian*. New York: General Books.
- Mackay 2004 Mackay, C.S. (2004). *Ancient Rome: A Military and Political History*. London: Cambridge Press.
- Magie 2001 Magie, D (2001) *Anadolu'da Romalılar I: Attlos'un Vasiyeti*. (Çevirenler: Ö. Çapar – N. Başgelen). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Magie 1950 Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor II*, New Jersey: Princeton University Press.
- Mayor 2009 Mayor, Adrienne (2009). *The Poison King: The Life and Legend of Mithradates, Rome's Deadliest Enemy*. Princeton: Princeton University Press.
- Mcging 1986 Mcging, B.C. (1986). *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus*. Netherlands: Brill Press.
- Millar 1993 Millar, Fergus (1993). *The Roman Near East 31 BC-AD 337*. London: Cambridge Press.

- Mitford 1974 Mitford, T. B. (1974). "Some inscriptions from the Cappadocian Limes" *Journal of Roman Studies*, 64, ss.166–183.
- Mommsen 1992 Mommsen, T. ve Demandt, A. (1992). *A History of Rome Under the Emperors*. New York: Routledge Press.
- Rawlinson 2007 Rawlinson, George (2007). *Parthia*. London: Read Country Books.
- Redgate 1998 Redgate, A.E. (1998). *The Armenians*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Ross 2001 Ross, Steven (2001). *Roman Edessa: Politics and Culture on the Eastern Fringes of the Roman Empire*. New York: Routledge Press.
- Schoff 1914 Schoff, W.H. (1914). *Parthian Station by Isidore of Charax*. London.
- Sherwin-White 1983 Sherwin-White, A.N. (1983). *Roman Foreign Policy in the East: 168 BC to AD 1*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Sherwin-White 1977 A. N. Sherwin-White, (1977). "Roman Involvement in Anatolia, 167-88 B.C.", *JRS*, Vol. 67, 1977, ss. 62-75.
- Shotter 1997 Shotter, David (1997). *Nero*. New York: Routledge Press.
- Sykes 2004 Sykes, P.M. (2004). *History of Persia*. London: Routledge Press.
- Ussher 2003 Ussher, James (2003). *The Annals of the World*. London: Master Books.

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita – 1 <http://www.centuryone.com/rmnwrld.html> Tarih: 20/01/2012
- Harita – 2 <http://www.centuryone.com/rmnwrld.html> Tarih: 20/01/2012
- Harita – 3 <http://www.centuryone.com/rmnwrld.html> Tarih: 20/01/2012
- Harita – 4 <http://mapas.owje.com/img/Mitad-Oriental-del-Imperio-Romano-11704.jpg> Tarih: 20/01/2012

Harita – 1 Augustus Döneminde Roma'nın Doğu Sınır

Harita – 2 Claudius Döneminde Roma'nın Doğu Sınır

Harita – 3 Traianus Döneminde Roma'nın Doğu Sınırı

Harita – 4 Fırat Nehri ve Çevresindeki Önemli Kentler